

10. Супрун, А. Е. Текстовые реминисценции как языковое явление / А. Е. Супрун // Вопросы языкознания. – 1995. – № 6. – С. 17–9.

Умоўныя скарачэнні

“Астравецкая праўда” –АП, “Дзянніца” – ДЗ, “Слоні́мскі веснік” – СВ, “Полымя” – П, “Зара над Нёманам” – ЗН, “Лідская газета” – ЛГ, “Светлы шлях” – СШ, “Наш час” – НЧ, “Новае жыццё” – НЖ, “Свіслацкая газета” – СГ.

УДК 811.161.3:81’373.49:070

А. М. Ермакова

ЭЎФЕМІЗМЫ ЯК ПРАГМАТЫЧНЫ СРОДАК У СМІ, АБО ТОЙ-КАГО-НЕЛЬГА-НАЗЫВАЦЬ

У артыкуле ўзнімаюцца пытанні, звязаныя з функцыянаваннем эўфемістычных выразаў, якія адыгрываюць значную ролю ў сацыяльных і міжасобасных кантактах. Апісваюцца прычыны ўзнікнення эўфемізмаў у СМІ, вызначаюцца мэты эўфемізацыі, праводзіцца аналіз ужывання.

Эўфемізм адыгрывае значную ролю ў сучасным беларускім маўленні. Народжаны са старажытнага табу, эўфемізм існуе як важная частка вербальнай камунікацыі. Тэрмін “эўфемізм” паходзіць з грэчаскай мовы *eu* («добра») + *rhemi* («товару») і ўжываецца са старажытных часоў для абазначэння стылістычнага тропу, які вуаліруе грубы ці непрыстойны выраз. Эўфемізм – спецыфічная моўная адзінка, што выяўляецца і ў лінгвістычнай сутнасці дадзенай з’явы, і ў тэмах, што найчасцей падпадаюць пад працэс эўфемізацыі.

З’ява эўфеміі на сучасным этапе развіцця лінгвістыкі даследуецца ў розных аспектах. Сацыялінгвістычны аспект мае на ўвазе разгляд паняццёвай сферы выкарыстання, табу; граматычны і семантычны – структуру эўфемізацыі, спосабы эўфемізацыі; функцыянальны – матывы эўфемізацыі.

Эўфемізмы замяняюць непажаданыя ў пэўнай сітуацыі словы ці выразы на нейтральна або станоўча канатаваныя, каб пазбегнуць канфліктнай сітуацыі або прыхаваць непрыемныя з’явы рэчаіснасці. Эўфемізацыя маўлення можа быць выкарыстана не толькі па прычынах тактоўнага стаўлення да рэцыпіента, а і з мэтай маніпуляцыі. Эўфемізм адцягвае ўвагу ад забароненага паняцця, ён з’яўляецца эмацыянальна нейтральным субстытутам непажаданых або празмерна рэзкіх абазначэнняў. Калі прадметы або з’явы аказваюцца пад забаронай, неабходна чакаць з’яўлення эўфемізмаў.

Матэрыялам для даследавання паслужылі журналісцкія тэксты, змешчаныя ў СМІ. Сучасная публічная камунікацыя, шырока прадстаўленая ў сродках масавай інфармацыі, аказвае масавае і вельмі эфектыўнае ўздзеянне на аўдыторыю. На сучасным этапе мова сродкаў масавай інфармацыі выконвае норматворчую функцыю, г.зн. стварае стэрэатыпы публічных моўных паводзін.

Асноўнымі задачамі дадзенага артыкула з'яўляюцца даследаванне прычын узнікнення эўфемізмаў у сучаснай беларускай мове, вызначэнне мэты эўфемізацыі ў сацыяльным жыцці, аналіз ужывання эўфемізмаў у СМІ.

Шырокае выкарыстанне эўфемізмаў у тэкстах сродкаў масавай інфармацыі абумоўлена мноствам фактараў: гэта і абмежаванні прававога характару на выкарыстанне моўных сродкаў прамой адмоўнай ацэнкі, і неабходнасць прытрымлівацца правіл культурнай карэктнасці ў сучасным грамадстве, і вялікая эфектыўнасць уздзеяння на аўдыторыю пры імпліцытным спосабе перадачы інфармацыі.

Маніпулятыўны эфект эўфемізмаў часта заснаваны на асацыятыўнасці. У сродках масавай інфармацыі шырока распаўсюджаны эўфемізм *аптымізаваць*.

Рэаліі такія, што колькасць сельскіх жыхароў у нашай краіне няўхільна скарачаецца, і таму даводзіцца аптымізаваць структуру органаў мясцовага кіравання (Звязда, 07.05.2015)

Эўфемізм *аптымізаваць* шырока ўжываецца ў значэнні “*скараціць*”. У дадзенай сітуацыі для абазначэння адмоўнага дэнатата (скараціць, зменшыць колькасць рабочых месцаў, звольніць, пакінуць без заробку) ужываецца лексема, што выклікае дадатковыя станоўчыя асацыяцыі, бо *аптымізаваць* – зрабіць аптымальным. Такім чынам аўтар маўлення дабіваецца станоўчага ўспрымання з боку адрасата, хоць гэта можа і не супадаць з яго ўласнымі ўстаноўкамі (скарачэнне характарызуецца выразнай адмоўнай канатацыяй). Рэцыпіент успрымае працэс як станоўчы ў сувязі з устойлівай асацыяцыяй *аптымізаваць* – ‘прывесці да аптымальнага, навесці парадак’. Узнікае асацыяцыя са станоўчым дэнататам.

Эўфемістычны эфект не заўсёды ўзнікае як асацыяцыя са станоўчым дэнататам. Слова, што называе непажаданы дэнатат, можа быць заменена словам або выразам з размытай семантыкай, што выконвае, па тэрміналогіі Торапцавай Т.А., своеасаблівую ролю “буфера” [1].

У сваім дакладзе на зададзеную тэму намеснік старшыні Брэсцкага аблвыканкама Міхаіл СЯРКОЎ зрабіў акцэнт на праблемах і недапрацоўках прадпрыемстваў у плане аднаўлення і паляпшэння вытворчага працэсу (Звязда, 25.09.2015)

Абсалютна незразумела, што такое план паляпшэння і якія могуць быць у гэтым нечым недапрацоўкі. Семантычна недакладнае, размытае “ў

плане паляпшэння” і падобныя да яго “планы” вельмі шырока прадстаўлены ў сучасным маўленні.

Магчыма, мы недзе недапрацоўваем у плане інфармавання насельніцтва па асартыменце беларускіх лекаў, якасці і эфектыўнасці нашых прэпаратаў, таму будзем гэту сітуацыю выпраўляць, – паабяцаў Віктар Шэін (Звязда, 27.08.2015)

Вельмі паказальнае ў гэтым выказванні ўжыванне выразу недзе недапрацоўваем, што называе недапрацоўку ў неканкрэтным (недзе) месцы.

Прэзідэнт ЗША Барак Абама выказаў незадаволенасць заявай прэм’ер-міністра Ізраіля Біньяміна Нетаньяху і папярэдзіў, што Вашынгтон можа “перагледзець варыянты” адносін са сваім блізкаўсходнім саюзнікам (Звязда, 21.03.2015).

Нейтральнае перагледзець варыянты замяняе дэнатат пагоршыць адносіны.

*Другім узроўнем крызісу з’яўляюцца рэгіянальныя супярэчнасці паміж саюзнікамі ЗША і краінамі, што імкнуча ажыццяўляць самастойную палітыку (Звязда, 25.04.2015). Выраз імкнуча ажыццяўляць самастойную палітыку замяняе дэнатат “не саюзнікі”. У выніку абодва супрацьпастаўленыя выразы валодаюць станоўчай канатацыяй, знаходзячыся ў антанімічнай канструкцыі. Спосабы стварэння маніпулятыўных эўфемізмаў самыя разнастайныя. Эўфемізмы могуць быць зашыфраванымі на графічным, фанетычным, марфалагічным, лексіка-семантычным, сінтаксічным узроўнях. Эўфемізмы звычайна разглядаюцца як намінатыўныя адзінкі, эквівалентныя словы, якія рэгулярна ўзнаўляюцца ў маўленні. У практыцы СМІ эўфемізацыя не абмяжоўваецца заменай аднаго слова другім. Суб’ект маўлення можа выкарыстаць своеасаблівыя графічныя знакі, фанетычныя замены, словаўтваральныя афіксы, пабудаваць фразу больш мякка. І гэтыя не лексічныя, “размытыя” эўфемізмы валодаюць большай маніпулятыўнай сілай, бо ў інфармацыйным патоку яны не заўсёды будуць заўважаны рэцыпіентам і адэкватна дэшыфраваны. Асабліва складана заўважыць замену, якая ажыццяўляецца на сінтаксічным узроўні. На сінтаксічным узроўні ў дыскурсе сродкаў масавай інфармацыі назіраюцца разнастайныя трансфармацыі словазлучэнняў, безаб’ектнае ўжыванне пераходных дзеясловаў, замена актыўнай канструкцыі на пасіўную, сцвярдзальнай канструкцыі на аналагічную адмоўную. Сярод разнастайных трансфармацый словазлучэння назіраем увядзенне дадатковага пазітыўнага кампанента: *Прыведзеныя прыклады таксама дэманструюць, што сістэма падтрымкі таленавітай моладзі ў нас працуе не зусім эфектыўна.. Але неабходнасць таго, каб яна працавала эфектыўна – пытанне**

нацыянальнай бяспекі, бо без таленавітай моладзі ў краіны няма будучыні (Звязда, 22.05.2013). Сістэма падтрымкі, як вынікае з прыведзеных прыкладаў, працуе зусім неэфектыўна. На фоне святкавання 70-гадовай гадавіны Перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне і эпахальнага візіту Сінь Цзіньпіна ў Казахстан, Расію і Беларусь амаль незаўважным засталася дасягнутае пагадненне аб уступленні Кыргызстана ў Еўразійскі эканамічны саюз. Тым не менш, гэты важны крок быў зроблены, і ў ЕАЭС цяпер будзе пяць дзяржаў, а не чатыры (Звязда, 12.05.2015) – Таваразварот Беларусі і Грузіі адносна невялікі – 64 мільёны долараў, – паведаміў Дзмітрый Мірончык, адказваючы на пытанне пра супрацоўніцтва дзвюх краін. Трэба адзначыць, што, нягледзячы на крызісныя з’явы ў сусветнай эканоміцы, прынамсі ў еўрапейскім рэгіёне, узровень беларуска-грузінскага таваразвароту ў мінулым годзе не паменшыўся. Мы мяркуюем, што ёсць патэнцыял нарошчвання ўзаемнага гандлю (Звязда 20.03.2015) Таваразварот застаўся на тым самым узроўні, хоць чакаемая сітуацыя – яго павелічэнне. Адмоўна канатаванае не павялічыўся замяняеца на спалучэнне не паменшыўся. У выніку дэнатат з адмоўнай канатацыяй успрымаецца станоўча, як у матэматыцы, дзе мінус на мінус дае ў выніку плюс.

Вместе с тем, как показывает время, потенциал торгового фактора интеграции исчерпаем. Это подтверждает сокращение роста взаимных поставок между нашими странами. Так, объем взаимной торговли в 2014 году составил 58,5 млрд. долларов, что на 9 % меньше, чем годом ранее. (Звязда 20.03.2015) Выраз сокращение роста падразумявае, што рост ёсць, але не такі, якім быў раней – меншы. Далей ідуць лічбы, якія супярэчаць папярэдняму выразу і указваюць не на рост, а на спад, паніжэнне. Лічбы, размешчаныя пасля ацэнкі, як вядома, аказваюць меншы прагматычны эфект, бо мы ўжо засвоілі, што рост ёсць.

Яшчэ прыклад з другім маім вучнем-алімпіяdnікам. Быўшы студэнтам Беларускага дзяржаўнага эканамічнага ўніверсітэта, ён падрыхтаваў навуковую працу на тэму «Матэматычнае мадэляванне эканамічных працэсаў», якую прэзентаваў на навуковым конкурсе ў Беларусі. Аднак яе недаацанілі (хто?) Потым ён паслаў тэзісы на міжнародную канферэнцыю, яго запрасілі, ён выступіў там, пасля чаго яго запрасіў адзін вельмі вядомы прафесар (Звязда, 22.05.2013). У прыведзеным прыкладзе суб’ект дзеяння адсутнічае, сказ з’яўляецца няпэўна-асабовым, і, адпаведна, дзеянне адбылося, а адказнага за яго вынікі няма. Адмоўны працэс завуаліраваны, а станоўчы не (запрасіў адзін вельмі вядомы прафесар). Падобныя сінтаксічныя канструкцыі вельмі распаўсюджаныя ў СМІ. СМІ ідэальна падыходзяць для маніпуляцыі свядомасцю чалавека. Таму спрыяе масавасць, публічнасць, аднакіраванасць уздзеяння. Роля мовы СМІ ў

працэсах маніпуляцыі заключаецца ў стварэнні пэўнай інфармацыйнай мадэлі, якая ў рознай ступені можа адпавядаць або не рэчаіснасці.

У апошнія гады ўзрасла ўвага соцыуму да спосабаў уздзеяння на грамадскую свядомасць. У якасці асноўнай прыметы маніпуляцыі даследчыкі называюць прыхаваны характар уздзеяння, бо сам яго факт не павінен быць заўважаным рэцыпіентам. Менавіта таму са шматлікіх моўных сродкаў маніпулятыўнага ўздзеяння вылучаюцца эўфемізмы як словы або выразы, прызначаныя вуаліраваць факты і падзеі. Эўфемізмы часта выкарыстоўваюцца ў тэкстах СМІ, іх задача – прыхаваць непрыемныя бакі рэчаіснасці за кошт скажэнняў сэнсу апісваемага.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Торопцева, Е.Н. Эвфемистические наименования в аспектах языка, истории и культуры: дис... канд. филол. наук: 10.02.19 /Торопцева Е.Н. – Москва, 2003. – 193 с.

УДК 378.661-057.875(476.2)

Я. Г. Казлоўская-Дода

КАНЦЭПТУАЛІЗАЦЫЯ ПАНЯЦЦЯ ДОМ У БЕЛАРУСКАМОЎНАЙ ПУБЛІЦЫСТЫЦЫ

У дакладзе аналізуецца паняцце дом у сучасным беларускамоўным публіцыстычным дыскурсе. У публіцыстычных тэкстах вырысоўваецца некалькі семантычных варыянтаў: дом як будынак, як жыллё, як уласнасць, дома чалавеку (жыхару) добра, дом як сям'я, як радзіма, як турма. Здараецца, што два або некалькі варыянтаў выступаюць у адным тэксце адначасова. Іншыя значэнні, напр. дом як спадчына, дом як сусвет і г.д., выступаюць аказіянальна. Разважанні з'яўляюцца працягам іншых публікацый аўтаркі, прысвечаных канцэпту дом у сучаснай беларускай мове.

Публікацыя падрыхтавана ў межах праграмы Міністра навукі і вышэйшай адукацыі Рэспублікі Польшча пад назвай „Нацыянальная праграма развіцця гуманістыкі” ў 2012–2015 гг., № дамовы 0132/NPRH2/M12/81/2012.

Люблінскія этналінгвісты, вядомыя ў еўрапейскай славістыцы як польская этналінгвістычная школа, на працягу больш чым пяцідзесяці гадоў падрыхтавалі ґрунтоўную метадалагічную базу, якая знайшла і далей знаходзіць прымяненне падчас працы над “Слоўнікам народных